

בנין לבית קברות ע"ג הקרקע

הוגשה הצעה לרבנות הראשית לישראל לתכנן סדר קבורה חדש ושונה מהנהוג, נוכח התמלאות בתי הקברות הסמוכים לערים, והצורך לאתר מדי פעם מקומות חדשים, המרוחקים ממקומות יישוב, מה שמכביד על סידור ההלויות וכו'.
ההצעה הוגשה ע"י אדריכלים ותכנה להקים מבנה רב קומות של משטחים זה על גבי זה, כשכל משטח מחולק לקברים ע"י קירות ביטון, באופן שע"ז יהיה אפשרי להגדיל פי כמה את שטח הקבורה. בכל קבר ניתן להציע מתחת לנפטר אדמה כנדרש, וכן יהי ניתן לכסותו באדמה ולסגור את הקבר במכסה מתאים ובמצבות כפי הנהוג.
הוגשה הצעה מעובדת, מתוכננת לפרטיה, עם דגמים וציורים ודברי הסברה. יש צורך לברר אם ההצעה ניתנת להתקבל ע"י הרבנות הראשית מבחינת ההלכה, ובמדה מסוימת גם מבחינות אחרות.
עיינתי בדבר, וזה אשר העליתי בע"ה.

*

א. איתא בגמרא (סנהדרין דף מ"ו ב) והועתק בס' תורת האדם לרמב"ן זצ"ל (בהוצ' שעוועל עמ' קי"ז), א"ר יוחנן משום רשב"י רמו לקבורה מן התורה מנין, ת"ל כי קבור תקברנו, מכאן רמו לקבורה מן התורה.
פירוש, קבורה בקרקע קאמר. ולהאי לישראל מלין את מתו ממש עובר בל"ת דגמר מתלוי גופא, וריבויא דתקברנו לגניזת קרקע.
והתם תנן: א"ל שבור מלכא לרב חמא קבורה מדאורייתא מנא לכו, אישתיק ולא א"ל ולא מידי. אמר רב חמא בר יעקב אימסר עלמא בידא דטפשא, איבעי ליה למימר "כי קבור". ודחינן — דעביד לי' ארון, לימא ליה — "תקברנו", לא משמע ליה — לשבור מלכא אלמא ארון לאו קבורה היא, נמצאנו למדים, שהעושה ארון למת ומניחו בבית קברות אינה קבורה, ובכלל מלין מתו הוא ועובר עליו. ואם עשה ארון וקברו בקרקע, אינו עובר עליו. אעפ"כ יפה היה לקברו בארץ, דקבורת ארץ ממש מצוה כצוואתו דרבי ואפילו בחו"ל. ע"כ לשון הרמב"ן.
וזה שכתב "שיפה לקברו בארץ", הוא עפ"י מהביא שם לעיל מתשו' רב נטוראי גאון שכ': "זה שנותנים עליו עפר, הוא "ואל עפר תשוב", ומביא שם עוד מירושלמי (כלאים טג) "בצוואת דרבי — — — תהא ארוני נקובה לארץ", פי' שיטלו דף תחתון שבארץ וישיבוהו על הארץ, שקבורת קרקע — מצוה, ולא תימא מחמת חביבותא דארץ ישראל, אלא אפילו בחו"ל דכתב "ואל עפר תשוב" ע"כ. דברי הרמב"ן הללו הובאו בטוש"ע (יו"ד סי' שס"ב):
— — — הנותן מתו בארון, ולא קברו בקרקע עובר משום שמלין את המת אלא צריך לקברו בקרקע. ואם עשה ארון וקברו בקרקע אינו עובר עליו. מ"מ יפה לקברו בארץ, דקבורת ארץ ממש — מצוה, אפי' בחו"ל.

והועתקו לשו"ע שם:

הנותן מתו בארון ולא קברו בקרקע עובר משום מלין את המת, וכו'. פשוט הדבר, זה שכתב הטור ובעקבותיו השו"ע שעובר "משום מלין המת" כוונתו — נוסף על ביטול המצוה של "קבור תקברנו" שנדרש כנ"ל לחיוב קבורה בקרקע דוקא, שאיסור ההלנה הוא תולדה מהא שלא נתקיימה בזה מ"ע דקבורה, משום כך, יש בזה גם משום "מלין המת", ומצות קבורה אינה מתקיימת אלא ע"י גניזה בקרקע, כלשון הרמב"ן שה"ל.

וזה שאמרו "דקבורת ארץ ממש — מצוה" שנלמד מצוואתו של רבי, שיש ענין בהשכבתו על הארץ, אינו ממצות הקבורה בקיום המ"ע ד"קבור תקברנו", שלא אמרו בזה אלא שיפה לקברו בארץ". ומה שנקטו לשון "מצוה" אינו אלא מיסוד צוואתו של רבי, ועיקר המצוה דקבורה היא "גניזה בקרקע" בדוקא, ואילו קבורה בארון, גם אם ישימו בתחתיו עפר ג' או אפי' ו' טפחים, אין זו קבורה, וממילא עוברים גם על איסור הלנת המת כל יום, נוסף על ביטול המצוה דאורייתא של קבורה. ואין ביטול מצות הקבורה מפני שהמת מושם בארון, שהרי כשקוברים את הארון באדמה, מקיימים שפיר המצוה דאורייתא, אלא שיפה יותר שיטלו דף תחתון או ינקבוהו (כצוואת רבי). אך אין זה לעיכוב וכו"ל.

ונקט הרמב"ן בלשונו "שהעושה ארון למת ומניחו בבית הקברות, אינה קבורה" ללמדנו שגם בכה"ג שמניח הארון, אפילו בכה"ג שהארון נקוב מלמטה ומונח על גבי האדמה — בבית הקברות, לראותו כתלוש ולבסוף חברו, לא מהני מידי, ונחשב כאילו אינו קבור כלל, עם כל התוצאות הכרוכות בזה. כי לא "אל עפר תשוב" קובע את מצות הקבורה, אלא הגניזה בעצם הקרקע. וכל שזה לא נעשה לא נתקיימה הקבורה כלל ועיקר.

*

ב. שאין בהנחת המת על גבי קרקע שייכות לעצם מצות קבורה יש ללמוד גם ממה שנאמר בדברי חז"ל בקבורתם של צדיקי עולם כמובא ברש"י עה"ת (במדבר כ, כו) במיתתו של אהרן, וחזור ע"ז רש"י גם בסילוקו של מרע"ה (דברים לב, ג): א"ל הכנס למערה ונכנס; א"ל עלה למטה ועלה וכו'. ומקורו במדרש (ילק"ש), ממשין: כיון שיצא (משה ואלעזר) נסתמה המערה. הרי שעיקר הקבורה היותו גנוז באדמה (במקרה האמור — במערה) ואעפ"י שהוא שכוב על גבי מטה, כלשון שאמרו: עלה למטה נמצא שגניזתם במערה, וסתימת פי המערה, היא היא הקבורה, וכן עולה מתיאור הגמרא (ב"ב דף נח) על כניסתו של ר' בנאי למערת קבורת אברהם אבינו. והרי באבות נאמרה בהם קבורה, וכמו שאמרו בגמרא בזה (סנהדרין שם): "מדאי קבור צדיקיא" ופירש"י שם: אברהם יצחק ויעקב.

גם מזה אנו למדים שאין הנחת המת ע"ג הקרקע קובעת הקבורה אלא דוקא הגניזה בתוך הקרקע, וזה מתקיים גם בשימת הנפטר במערה, וגם על גבי מטה.

*

ג. שמה יאמר האומר, אין הדברים אמורים אלא בארון המונח ע"ג קרקע, שבוה עדיין אין עליו דין מחובר (אם כי פשוט הדבר, שחיבור ממש לקרקע לא שייך, כי גם

בנין, ואפילו אם נחפור לו יסודות באדמה, גם היסוד עצמו אינו מחובר ממש רק עומד על גבי אדמה). אך המתבאר מהסוגיות בסנהדרין שם שדין קבר נלמד מהשוואה לע"ז, ושכל שלגבי ע"ז דינו כתלוש, כן הוא בענין קבר, ועל כן גם שימת מת בבית, גם אם יאטמוהו מסביב, אין מתקיימת בזה מצות קבורה. כך למדנו שם (דף מז ב): החוצב קבר לאביו וכו', ומעמידה זאת הגמרא בקבר בנין שרק בכה"ג נאסר בהנאה כדין תלוש לבסוף חיברו, שדינו כתלוש (כמו לענין ע"ז). ופירש"י: "בקבר בנין שבנאו למעלה מן הקרקע. והיינו שעצם הקבורה היא בקבר החצוב בתוך הקרקע (כלשון הברייתא החוצב קבר) אלא שבונה על גביו בנין למעלה. וכן פירש שם להלן (דף מח,א): נפש שבנאו — בנין שעל הקבר. והיינו שקבורת המת היא בתוך הקרקע עצמה, והנפש היינו, בנין שעל גבי מקום הקבורה.

*

ד. ויעוין עוד ביד רמ"ה שפירש שם מה שאמר ו"קבר בנין": פירוש שחצב קבר בקרקע, ואח"כ ציפה תוכו בנין, ונמצא המת נקבר בתוך הבנין דאיתסרו להו הנהו אבנים בתלוש בהזמנה וקבורה — דתלוש ולבסוף חיברוהו תלוש, ע"כ. גם לפירוש זה, הקבורה היא בקרקע, אלא שמפרש שמה שאמרו "קבר בנין" היינו שבתוך הקבר החצוב באדמה עשה ריצוף אבנים. והן נאסדות מדין תלוש ולבסוף חברו, שדינם כתלוש למדות שהן נתונות בתוך הקרקע.

(ונ"פ שגם דש"י מודה שבכה"ג נאסרים האבנים כדין תלוש, אלא שלשון הגמרא "קבר בנין" משמע לי' יותר כדפירש שהבנין הוא על הקבר ולא בתוכו. וראיתי מילתא דתמיהא לענ"ד בס' חלקת יואב (ח' יו"ד מהדו"ק סוף סי' ל"א) שדייק מרש"י הנ"ל שפירש קבר בנין שבנה על הקרקע, דאילו תלוש ולבסוף חיברו בתוך הקרקע דינו כמחובר. ותמוה שלא ראה מש"כ ביד רמ"ה ההיפך מזה. וכאמור, אין כל הכרח לומר דש"י פליג בזה כי דין קבר כדין ע"ז, כמבואר ואינו ענין לדברים אחרים, אך גם לדיו"ל, שכל כהאי גוונא דניד"ד שחלק מהמבנה הוא בתוך הקרקע וחלקו למעלה, שהחלק שעל הבנין המתנשא על גבי האדמה דינו כתלוש, אעפ"י שישודותיו באדמה, שהרי כך היא ההלכה בענין ע"ז שהבנין נאסר כדין תלוש, גם בכה"ג שיש לו יסודות בנויים בקרקע, וא"כ ה"ה בנין דקבר דמינה יליף, כנ"ל).

*

ה. יסוד הדברים שרק ע"י גניזה בקרקע מתקיימת מצות קבורה ולא באופן אחר, היינו בבנין שעל גבי הקרקע גם אם סותמים אותו מכל צד, מתבאר מתוך הסוגיא שלפני כן שם (דף מ"ו ב) שם נשאר בבעיא דלא איפשטא, אם קבורה משום בזיונא או משום כפרה, ופירש"י: — — — כי היכי דליהוי ליה כפרה בהטמנה זו שמורידים ומשפילים אותו בתחתיות. ומבואר שם בהמשך הסוגיא שגם צדיקים צריכים לכפרה שע"י קבורה, ולפ"ו צריך לומר, שאין הספק שמא אין זה לכפרה כלל, אלא שנסתפקו שמא יש בזה גם משום בזיונא של קרובי המת, וכמבואר שם הנפ"מ, אם אמר שאין רצונו בכפרה, שאם יש בזה גם משום בזיונא של קרוביו אין שומעין לו. (וכן מבואר שם להלן בסוגיא שיש בקבורה כפרה, דנאמר שם שאפילו רשעים גמורים

שנחייבו מיתת ב"ד ע"י קבורתם "מכי חזו צערא דקברא פורתא" יתכן שיש להם כפרה (דף מח ב').

וכן, גם מצד הנימוק של בזיונא, צריך לומר שאין הצלה מבזיונא של הקרובים רק ע"י זה שיקבר כדרכו של עולם בתוך הקרקע שאם לא כן, הרי היה יכול לומר גם נפ"מ זו שאם משום בזיונא סגי בבנין על גבי הקרע, ואילו אם משום כפרה לא סגי אלא בזה שרואה "צערא דקברא פורתא" (וזה גם אם נפרש דלא כנ"ל, אלא שהספק הוא אם משום בזיונא ולא משום כפרה, שכאמור לא ניתן כלל לפרש כך). וכן מבואר הדבר מהתוס' שם (ד"ה קבורה) שכתבו שבזיונא שנסתפקו בגמרא היא מצד בזיון הקרובים, דאילו מצד בזיונו הוא, אין לו בזיון "אם שוכב על מטתו בכבוד". וכוונת הדברים נראה דזה בגוונא שאוטמים הבית ששוכב בו המת על מטתו. שאל"כ איזה כבוד הוא בזה שמתבקע ונרקב לעין כל בהיותו שוכב על המטה. ומכאן, שגם ענין בזיונא דבני משפחה הוא גם בכה"ג, דרך אם קוברים אותו בתוך הקרקע הוא דאין בזיון לבני המשפחה. (וגם מזה מוכח שלא נסתפקו בגמרא דקבורה משום כפרה, דרך עי"ז ניתן להבין גם הבזיונא דיש לבני המשפחה, כשהקרוב שלהם נקבר שלא כדרך העולם שקבורתם בקרקע לצורך כפרה, ודו"ק*).

ואיך שלא יהיה, הרי הבעיא לא נפשטה, וא"כ הטעם משום כפרה קיים, כדין ספק דאורייתא לחומרא, וכדכ' הרמב"ן שם, ולטעם זה הן דאי דלא סגי אלא בקבורה בתוך האדמה, וכלשון רש"י "שמורידים ומשפילים אותו בתחתיות".

*

מסקנת הדברים מכל האמור: אין מצות קבורה מתקיימת רק בגניזה בתוך הקרקע. ואילו בבנין המתנשא על גבי הקרקע, גם אם הוא אטום מסביב, וגם אם יושם מצע אדמה מתחת למת, אין מתקיימת.

* וע"ע מש"כ בביאור דברי התוס' בס' "עמוד הימיני" עמ' שיח-ט.